

Наталія ОБОЛОНЧИК,
кандидат історичних наук

Кременецький краєзнавчий музей — значний науково-дослідний осередок, культурно-просвітницький центр Південно-Західної Волині. Історія створення музею сягає періоду діяльності Кременецького ліцею (1921-1939 рр.).

Музей Кременецької землі ім.Віллібальда Бессера було започатковано у 1937 році. Ініціатором його створення та першим директором став викладач Ліцею, краєзнавець Францішек Мончак.

Організаційна робота передбачала кілька етапів і розпочалася 20 березня 1937р. Тоді відбулося перше засідання наукової ради музею, на якому головував куратор Кременецького ліцею С. Чарноцький. На засіданні було визначено основні напрями роботи цієї установи. Вони передбачали дослідження у таких галузях, як геологія, морфологія, ґрунтознавство, етнографія, антропологія, археологія, історія, культура, архітектура, господарське, громадське життя регіону, кліматологія, дослідження флори та фауни.

Серед завдань, поставлених перед музеєм, особливо виділялися ті, що стосувалися збору експозиційного матеріалу та створення різноманітних колекцій. Протягом 1937 року наукові працівники повинні були зібрати якомога більше матеріалів, опрацювання яких передбачалось в наступні роки.

Важливим напрямом збиральницької роботи було формування фонду музичних матеріалів та інструментів, типових для даного регіону.

Наступними завданнями для науковців було складання пластичної карти сіл Кременецького повіту і самого міста, дослідження флори і фауни Страхової та Лисої гір. Стосовно питань історії краю, то найбільше уваги зосереджувалось на висвітленні діяльності Волинської гімназії XIX ст. та Кременецького ліцею XX ст. і їх ролі в житті регіону. Особливо планувалося створення розділів «Словацький і Кременець» та «Волинь у Польщі».

Музею присвоїли ім'я відомого дослідника та вченого, доктора Віллібальда Бессера, якого поляки пам'ятали як професора Волинського ліцею і називали «батьком польської флористики».

Новостворена установа розмістилася в головному корпусі ліцею, а його зали займали праве крило будинку: п'ять кімнат і два коридори. Проте цієї площі було надто мало для того, аби достойно показати славне минуле краю. Тому приміщення для виставок, кабінети наукових працівників, кабінет директора містились окремо від експозиційної частини.

Для ведення дослідницької роботи музею надали цінні книги з фондів бібліотеки ліцею та його нумізматику колекцію.

Діяльність музею була сконцентрована у відділах історії ліцею (XIX–XX ст.) та природничо-географічному (геологія, флористика). Основу музею складали зали етнографії, природи, давньої історії України та археології і зал історії навчального закладу, який переважно розповідав про Волинський ліцей XIX ст.

Важливим для музею був збір різноманітних колекцій. Однією з перших була представлена колекція ентомології — зібрання великої кількості комах, метеликів та жуків Західного регіону України. Згодом почалося формування колекцій народних промислів, особливо речей волинської кераміки.

Із перших днів своєї діяльності музей розгорнув велику роботу із представлення матеріалів для широкого кола відвідувачів. Важливим кроком у цьому напрямі була організація виставкової роботи. Першу виставку в музеї присвятили Тедешеві Чацькому. Для оформлення експозиції наукові працівники зібрали чимало матеріалів. Багато документів для цієї виставки передав Кременецький ліцей, а деякі спеціально привезли із Варшавської бібліотеки. Крім фактичного матеріалу, на виставці було представлено науковий доробок Т. Чацького, книги, статуту та деякі його особисті речі.

Музей Кременецької землі підтримував зв'язки з Волинським товариством приятелів наук, Волинським музеєм, міським управлінням Кременця, Бібліотекою народо-вою, Спілкою лісників, Лігою охорони природи, шкільним інспектором, Артистичною

МУЗЕЙ ЗЕМЛІ, ЯКУ СХОДИВ КОБЗАР

секцією, Державним археологічним музеєм, численними науковцями та дослідниками з різних регіонів.

З відкриттям експозиції Кременецький музей почав приймати відвідувачів: з 13 липня по 30 вересня в ньому побувало 1360 осіб. Заохоченням місцевого населення до відвідин музею слугували публікації статей різної тематики директора цієї установи Францішека Мончака.

З початком Другої світової війни музей було реорганізовано в Кременецький міський музей. В роки фашистської окупації науково-дослідну установу було пограбовано німцями: деякі експонати вивезли до Кенігсбергу. Із закінчення військових дій музей відновив свою роботу, поступово поповнював свої колекції, збагачував фонди. У 1952 р. його було переведено в приміщення Волинської духовної консисторії, а на початку 70-х рр. там розпочалося створення нової експозиції. Тоді музей тимчасово перенесли на так званий Діловий двір, а за кілька років переведено у відремонтовані приміщення. Тут наукові працівники розгорнули діяльність по формуванню нової експозиції. Вона розмістилась у 9 залах. Таким краєзнавчий

музей проіснував до початку 2000-х років. В 2004 р. в місті було відкрито Літературно-меморіальний музей Юліуша Словацького, куди було передано експозицію відповідного залу.

На сьогоднішній день музейна експозиція представлена сімома залами: природи, археології, зали IX–XIX ст., етнографії, зали міжвоєнного періоду, двома залами Другої світової війни та залом Тараса Шевченка. В експозиції представлено близько 5,5 тис. експонатів.

Окремо слід виділити археологічну колекцію, яка представлена переважно знахідками з гори Куличівки, де проводились розкопки. У залі природи є цінна колекція метеликів та комах, зібрана Октавіаном Дудою; у відділі IX століття зберігаються прикраси того часу, кам'яні іконки, кольчуги давньоруських воїнів. XVI та XIX ст. представлені книгами-оригіналами. В етнографічній залі зібрано колекцію вишитих рушників з різних регіонів України, а в залі Другої світової війни є унікальний документ — щоденник Романа Кравченка-Бережного, який він вів у роки окупації Кременця. Цей щоденник був представлений на Нюрнберзькому процесі 1946 року.

Гаврило Чернихівський у своєму путівнику «Кременецький краєзнавчий музей» описує експозицію окремого залу му-

зею, яка репрезентує матеріали про перебування Тараса Шевченка на Кременеччині, про вшанування його імені у краї. Будучи членом Київської археографічної комісії, Тарас Григорович Шевченко 1846 р. отримав розпорядження Київського генерал-губернатора Бібікова відвідати Волинь і Поділля, записати народні пісні, перекази, легенди, виявити в цих губерніях пам'ятки історії та культури, а також змалювати найбільш видатні з них. Подорож розпочалася у вересні з Кам'янця-Подільського.

Відкривши експозицію копією наказу про відрядження поета і зображенням Кам'янець-Подільської фортеці, матеріали залу одразу ж починають знайомити відвідувачів з подорожжю Кобзаря регіоном Волині. Гравюра й оригінальні поштівки, які зображають внутрішній вигляд та екстер'єр палацу князів Вишневецьких, спомини Федора Кружилка в записі академіка Василя Шурата розповідають про перебування Тараса Шевченка у Вишнівці. Звідси поет мандрує до Почаєва. Четвертий пункт інструкції генерал-губернатора виголошував: «Крім того, навідатись до Почаївської лаври і там намалювати: а) загальний зовнішній вид Лаври; б) внутрішній вид храму; в) вид на околиці з тераси». Текст розпорядження подається.

Чотири сонячних, легких, настрових акварелі «Почаївська лавра з півдня», «Внутрішній вид собору», «Вид на околиці з тераси Почаївської лаври», «Почаївська лавра із заходу» — результат його праці як пейзажиста. А ще були зроблені художником кілька замальовок олівцем видів Лаври. Прекрасні репродукції добре передають якості оригіналів.

Записавши пісні, розповіді, поет вирушає до Кременця. «Повертаючись із Почаєва, я зайшов у Кременець подивитись на королеву Бону і палати чи кляштор для Кременецького ліцею, що тоді здійсмалися вверху», — згадував пізніше поет. Уривок цитатою подається в експозиції. Давнє місто, мальовниче і напорчуд поетичне зачарувало душу геніального Кобзаря. Кілька разів він називає його в однойменних повісті та поемі «Варнак». Олійні роботи Івана Гарасевича,

Шатківського, Володимира Масика, Івана Гарасевича розповідають про шану і любов кременчан до постаті геніального Кобзаря.

Заслугують уваги й матеріали про зв'язки Т. Шевченка з поляками та ставлення польських громадсько-політичних діячів до Кобзаря. Тут і праця Єжи Єнджєвичача «Ночі українські або родовід генія» мовою оригіналу та в перекладі українською, видана у Канаді. А ще репрезентовано статті про перебування Т. Шевченка у краї, листування С.Єнджєвичача із кременчаном Макаром Середюком, публікація листів польського вченого-шевченкознавця до М. Середюка стараннями Г. Чернихівського (журнал «Слово і час»), дослідження професора Григорія Вервеса «Т.Г.Шевченко і Польща» тощо.

Особливий резонанс мають особисті речі Кобзаря Євгена Адамцевича (а це кожух, пояс, сорочка, власноручно сконструйована бандура-кобза, фото Кобзаря, його виступів у Кременці) знайшли своє визначальне місце в експозиції залу.

Привертають увагу матеріали окремої вітрини, де представлено праці відомих дослідників-шевченкознавців Євгена Кирилюка та Євгена Шаблювського з дарчими написами для музею. Особливо запам'ятовуються унікальне видання «Малого Кобзаря» (Кременець, 1922 р.), різьблений портрет Миколи Тимчака «Поет зі свічкою» (дерево), вишиванки на теми Шевченкових творів кременчанки Люби Єрусалимець. І як завершальний акорд залу — матеріали про ініціатора створення Шевченківської експозиції в музеї стараннями великого шанувальника спадщини Кобзаря Володимира Еліяна. Гіпсовий бюст Т.Шевченка та карта його подорожей по Волині підбивають підсумки мандрівок Т.Шевченка восени 1846 року. Окрема вітрина — це книги Шевченкіани, яку передав для музею доцент Іван Смолий.

Фонди краєзнавчого музею нараховують понад 66 тисяч одиниць збереження. Серед них слід назвати цінні колекції тканин та кераміки, документів та карт різного періоду. В музейних сховах є рідкісні книги, дорогоцінні метали, гербарії 40-х рр. XX ст., фотографії, зроблені знаменитими майстрами минулого століття Г. Германовичем та С. Схейблем.

Окремо слід виділити роботу бібліотеки краєзнавчого музею. Її перші надходження з'явилися ще у 1937 році і були передані з бібліотеки Кременецького ліцею. Протягом багатьох років своєї діяльності бібліотека поповнювалась новими виданнями, серед яких були і рідкісні. Нині її гордістю є повне зібрання «Єврейської енциклопедії», книги XIX і початку XX століть, періодика Кременецького ліцею, зокрема журналі «Життя Кременецьке», «Життя Ліцею Кременецького», «Наш виднокруг», книги краєзнавчої тематики, література, пов'язана з діяльністю церкви. Нині в бібліотеці понад 12 тисяч видань.

За десятиліття діяльності музей організував чимало виставок. Найцікавішими з них були виставки з фондів музею: виставка кераміки, «Народний одяг Кременеччини», «Писанкарство», «Т. Г. Шевченко і Кременеччина», виставка хліба. Експонувались також картини багатьох знаменитих українських художників. За останні роки у відремонтованому виставковому залі були представлені виставки вишитих ікон, народних промислів, творчих робіт кременецьких мистецьких гуртів «Палітра» та «Гладушків», фотоклубу «Позитив», персональні виставки художників та фотографів.

Музей, як науково-дослідна установа, створює умови і надає можливість для реалізації таланту багатьом творчим людям. В перші роки його діяльності музей очолював Францішек Мончак — географ і краєзнавець; працювали Октавіан Дуда, який залишив прекрасну ентомологічну колекцію, Здіслав Опольський — геолог і дослідник. На зміну польському поколінню прийшли нові краєзнавці. В роки німецької окупації директором працював Олександр Цинкаловський, який цікавився археологією і займався розкопками. Продовжувачем його справи став Михайло Островський. Він досліджував стоянку первісних людей на горі Куличівка, вивчав історію краю, відкрив місцезнаходження легендарного Данилова.